

УДК 378:613.7

Кійко Т. Б., Міненко А. О., Воскобойнікова Г. Л.

## АНАЛІЗ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА ОСВІТНІХ І МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

*У статті висвітлено педагогічний досвід соціального партнерства освітніх і медичних закладів у здоров'язбереженні дітей шкільного віку, становлення та розвитку медико-біологічної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах.*

*Розкрито наукові погляди та ідеї вчених, медиків і педагогів XIX – XX ст. щодо необхідності медико-біологічної підготовки вчителя для здоров'язбереження дітей шкільного віку, які знайшли своє відображення у змісті й організаційній структурі педагогічної освіти. Обґрунтовано й визначено, що соціальне партнерство освітніх і медичних закладів у здоров'язбережувальній педагогічній діяльності забезпечує успішну реалізацію здоров'яформувальних та здоров'язбережувальних освітніх й соціальних програм формування здорового підростаючого покоління, педагогічної майстерності і творчості сучасного вчителя у реалізації превентивно-санологічної компетенції, як складової професійної педагогічної діяльності.*

**Ключові слова:** *індивідуальне здоров'я, здоров'язбереження, педагогічний досвід, медико-біологічна підготовка у вищих педагогічних навчальних закладах, соціальне партнерство освітніх і медичних закладів.*

**Постановка проблеми.** Одним із важливих показників прогресу та соціального розвитку суспільства є здоров'я людини, стан якого залежить від ефективності здоров'язбереження учасників педагогічного процесу в освітніх закладах. Вчитель, як і лікар, є рушійною силою прогресивних змін у здоров'язбереженні підростаючого покоління. Відтак, актуалізується потреба у вивченні педагогічного досвіду соціального партнерства освітніх та медичних закладів задля здоров'язбереження дітей шкільного віку.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідження здоров'язбережувальної складової сучасної вищої педагогічної освіти висвітлено в численних працях освітян і науковців. Так, формування здоров'язбережувальної компетентності сучасного вчителя висвітлено в працях Г. Апанасенка, Н. Бібік, Т. Бойченко, Ю. Бойчука, Г. Воскобойнікової, Б. Долинського, О. Савченко та ін.; особливості формування культури здоров'я учнівської та студентської молоді представлено у наукових розвідках В. Бабич, М. Гончаренко, В. Горашука, О. Дубогай, А. Міненко, М. Носка та ін.

Саме медико-біологічна підготовка студентів у вищих педагогічних навчальних закладах України є цілеспрямованим, неперервним процесом формування професійно-педагогічних якостей студентів на засадах забезпечення предметно-методичної орієнтації змісту на здоров'язбереження учасників педагогічного процесу.

Відомо, що дошкільний і шкільний вік є вирішальним у формуванні фізичного та психічного здоров'я. Адже водночас людина інтенсивно фізично й інтелектуально розвивається, індивідуальний розвиток у дитячому і юнацькому віці є неповторним протягом усього подальшого життя: інтенсивний розвиток органів, становлення функціональних систем організму, закладаються основні риси особистості, формується характер, ставлення до себе та до оточуючих, відбувається соціалізація особистості. Важливо у цей період сформувати систему знань і життєво необхідних компетенцій особистості, серед яких значущими для індивідуального здоров'язбереження є знання та навички здорового способу життя, усвідомлена особистісна потреба гармонійного розвитку й потреба в систематичних заняттях фізичною культурою і спортом.

**Метою дослідження** є висвітлення педагогічного досвіду соціального партнерства освітніх і медичних закладів у здоров'язбереженні дітей шкільного віку.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Педагогічний досвід соціального партнерства освітніх та медичних закладів базується на становленні та розвитку медико-біологічної підготовки в освітніх закладах. Дослідження передумов становлення і розвитку медико-біологічної підготовки в історії вищої педагогічної освіти кінця XIX ст., її теоретико-методологічного підґрунтя та значення історично-філософського, системного підходів у вивченні здоров'язбережувальної складової педагогічної освіти висвітлюють потенціал природничих наук, що активно впроваджувались в Імператорських університетах, що формували нову генерацію наукових ідей гармонізації розвитку людини, суспільства й природи. Введення науково-педагогічних, психологічних та медико-біологічних

навчальних дисциплін у підготовку студентів в Імператорських університетах зумовили розвиток освітнього напрямку, що орієнтує вчителя того часу на активне ознайомлення учнів народної школи з основами здоров'язбереження.

Вивчаючи історико-філософське обґрунтування здоров'язбереження у педагогічній освіті, що стало підґрунтям для раціональної побудови дидактичного процесу в освітніх закладах відповідно до вікового розвитку дітей, необхідно акцентувати, що прогресивними ідеями становлення й розвитку медико-біологічної підготовки студентів у вищих педагогічних навчальних закладах є: 1) ідея єдності медичного та педагогічного впливу на особистість – системне вивчення анатомії, фізіології і гігієни дитини в Імператорських університетах та у вищих педагогічних навчальних закладах; 2) гуманістичне та оздоровче спрямування вищої педагогічної освіти для удосконалення професійної підготовки учителя, а також освітньо-виховного процесу у навчальних закладах; 3) ідея санітарно-гігієнічної просвіти населення - проведення профілактичних заходів у навчальних закладах та профілактично-санологічної просвіти населення в боротьбі з поширенням дитячих інфекцій та дитячої смертності; 4) удосконалення організації шкільництва в Україні з метою подолання профілактично-гігієнічної занедбаності і захворюваності дітей, удосконалення умов праці вчителя; 5) системні дослідження і вивчення закономірностей фізичного й розумового розвитку дітей дошкільного і шкільного віку, своєчасна психолого-педагогічна корекція, профілактика виховної занедбаності та недбалого ставлення до соціалізації дитини; 6) ідеї морального та нового гуманістичного виховання; 7) новаторські ідеї колективного і трудового виховання, оздоровчого впливу раціонального поєднання праці, відпочинку, фізичного і розумового розвитку, самоспостереження за індивідуальним здоров'ям, здійснення лікарсько-педагогічного контролю. Наукові погляди та ідеї вчених, медиків і педагогів XIX–XX ст. щодо необхідності медико-біологічної підготовки вчителя знайшли своє відображення у змісті й організаційній структурі педагогічної освіти [3; 6].

Важливим у науковому пошуку обґрунтування витоків і змісту медико-біологічної підготовки вчителя є визначення наукової позиції М. Пирогова про особливе значення гігієнічного напрямку, який він визначав прогресом науки, а медицина майбутнього суспільства має набути запобіжного, профілактичного характеру [2; 8].

Особливими досягненнями розвитку здоров'язбереження у педагогічній освіті є ідеї К. Ушинського про взаємозумовленість медичного та педагогічного впливу на розвиток особистості. Вперше К. Ушинським було запропоновано ввести до навчальної програми підготовки вчителя такі навчальні дисципліни: основи медичних знань, медичну фізкультуру та лікувальну гімнастику. Педагог надавав особливого значення фізичному вихованню як оздоровчому фактору. К. Ушинський вбачав позитивний вплив фізичних вправ у вигляді "гімнастичного лікування" (на сучасному етапі це реалізується навчальною дисципліною – лікувальна фізкультура). Лікування гімнастичними вправами та фізичне виховання організму, вперше запропоновані К. Ушинським, наразі використовуються не лише для лікування, а, як він й передбачав, для профілактики багатьох захворювань, особливо опорно-рухового апарату, інфекційних хвороб, дитячих захворювань, а також для відновлення організму і реабілітації після травм та перенесених захворювань [10; 12].

Погляди К. Ушинського були викладені у рукописі "Педагогічна антропологія", а щодо актуальності створення педагогічних факультетів у вищих навчальних закладах сприяли оптимізації системи вищої педагогічної освіти, зокрема, він зазначав, що якщо у нас є медичні факультети і немає факультетів педагогічних, то це лише означає, що здоров'ям свого тіла ми опікуємось більше, ніж здоров'ям моральним і духовним [12, с. 282].

Антропологічний підхід в освіті зумовив появу таких навчальних дисциплін, як: гігієна виховання та навчання, вікова психологія. Надалі педагогічна антропологія, започаткована К. Ушинським, розвивалась у руслі гуманізації освіти на стику XIX–XX ст., де логічним була поява навчальної дисципліни "Педології", що поєднувала у собі педагогіку, фізіологію, медицину.

Науковий доробок І. Сікорського, який також практикував свою освітню діяльність на початку XX ст. у галузі дитячої психології, суттєво доповнює зміст медико-біологічної підготовки студентів у вищих педагогічних навчальних закладах. Учений є засновником Лікарсько-педагогічного інституту для дітей з психічними відхиленнями, Психіатричного товариства та Товариства тверезості у Києві, автором понад ста наукових праць, у більшості з них розглядаються питання загальної і дитячої психології, вони наповнили зміст медико-біологічних навчальних дисциплін у вищих педагогічних навчальних закладах початку XX ст. Значущою для корекційної педагогіки й здоров'язбереження є монографія "Про заїкання". У роботі детально аналізуються фізіологічні і психологічні особливості заїкуватих, що стало основою комплексного медико-педагогічного методу подолання заїкання. Улюбленим навчальним закладом І. Сікорського, якому він присвятив себе як людину і педагога, став Фребелівський педагогічний інститут із взірцевим дитячим садком, притулком і початковою школою для підготовки вихователів, дитячих садівниць, нянь і взагалі осіб, які готуються до педагогічної справи. Курс навчання продовжувався до трьох років, викладання теорії завжди поєднувалися із шкільною практикою та педагогічним спостереженням [2; 11, с. 6].

На початку ХХ ст. у розвитку вітчизняної педагогіки відмічено тенденцію акцентуації освітан і науковців на дослідженні ролі природних даних у розвитку індивідуальності дитини, так вивчалися психофізичні показники, на основі яких розвивались індивідуальні особливості дітей. Велике значення у дослідженні вікового розвитку дітей мали наукові праці відомих фізіологів і медиків (В. Бехтерева, І. Мечникова, І. Павлова, І. Сеченова та ін.), а також педологів (П. Блонського, Л. Виготського, О. Нечаєва, М. Румянцева та ін.). Зокрема, В. Бехтерев у своїх працях також підкреслював залежність формування здоров'я від умов навчальної роботи в школі, піднімав питання про раціональне виховання, яке має розвивати в дитини бадьорий дух, необхідний для боротьби з життєвими негараздами. Саме, на думку науковця, вільний розвиток суспільної діяльності є найкращою гарантією правильного і здорового розвитку особистості. Адже пригнічення розвитку особистості у суспільстві, побудованому на засадах рабства, деспотизму влади, релігійного догматизму, аморальності звичаїв, несуть загрозу деградації суспільства [1, с. 315; 13].

Аналізуючи значущість умов соціалізації особистості для індивідуального здоров'язбереження, доречно згадати науковий доробок Я. Чепіги, де вчений розглядає особистісні якості вчителя не лише як педагога, а взагалі освітянина вищого гатунку, різнобічно грамотного професіонала, що тактовно, з глибоким пізнанням психології та фізіології дитини може подавати знання конкретної навчальної дисципліни. Одним із головних напрямів науково-практичної діяльності Я. Чепіги є висвітлення важливості ролі педагога у вихованні дитини. У багатьох працях він частково звертається до теми вчителя у шкільному процесі. Значущою для збереження професійного здоров'я вчителя та його успішної професійної діяльності є наукова праця Я. Чепіги "Самовиховання вчителя". У 1911 р. в статті "Педологія або наука про дітей", аналізуючи педологічний досвід В. Лая та С. Холла, Я. Чепіга звертає увагу на те, що "хоч видатні педагоги давно вказували на необхідність уважного вивчення психофізичної природи дитини і побудови правдивого виховання її, ... але це були спроби, що не багато мали спільного з науковим експериментом. Експериментальна педагогіка має своїм попередником експериментальну психологію". Водночас, ряд наукових праць, виконаних Я. Чепігою в руслі педології, містять цінний матеріал і доповнюють сучасні наукові дослідження про психологічний супровід навчання ("Страх і кара: їх вплив на характер і волю дитини" (1912), "Увага і розумовий розвиток дитини" (1911), "Педологія або наука про дітей" (1911) та ін. Я. Чепіга зауважував, що "виховання дитини не повинно бути вигаданим", "природа та її вимоги – єдиний ґрунт виховання. ... Тому цілі виховання взагалі не повинні виходити за межі дитячої природи" [5; 14, с. 4–9].

Будучи прихильником педологічних досліджень, зокрема, експерименту, Я. Чепіга у 1920 р пропонує використовувати інші методи досліджень, а саме: спостереження, письмове опитування (анкетування), бесіда. Я. Чепіга вважав, що потрібно систематизувати духовний і фізичний розвиток дитини з метою досконалого вивчення неповторної особистості. Головним постулатом педології, на думку Я. Чепіги, є вільне виховання дитини.

Науково-педагогічний доробок Я. Чепіги виявив себе не лише показовим для розвитку педагогічної науки і практики, а й відрізнявся певною новизною думок, прогресивністю та обґрунтованістю, що вказує на його значну відповідність сучасним положенням національної системи освіти і виховання. Погляди Я. Чепіги принципово відрізнялися ідеєю створення гуманної національної школи, прагненням визначити оптимальний зміст й найбільш прийнятні для самореалізації дитини форми освітнього процесу [5; 14].

В основі ідеї про необхідність наукових обґрунтувань правил індивідуального людського життя, які розвивав психофізіолог І. Мечников, лежить антропологічний підхід до проблеми індивідуального здоров'я людини. І. Мечников вніс науковий доробок у створення цілісної наукової картини теорії здоров'я, в розробку проблеми здорового способу життя, якому на практиці до кінця 70-х рр. ХХ ст. приділялось недостатньо уваги в освітніх закладах. Антропологічний підхід до виховання, за І. Мечниковим, має виражатися в знанні педагогом індивідуальних особливостей школяра й умінні створити навколо дитини освітнє середовище, яке найбільш відповідає її віку і потребам [2; 13].

Важливий внесок в розвиток питань виховання дітей, гігієнічного та фізичного і морального виховання занедбаних підлітків здійснено видатним педагогом-новатором А. Макаренком, який продемонстрував світу неповторний науково-педагогічний досвід і зразок безрецидивного виховання, основою якого були переконання дітей у тім, що суспільно корисна праця приносить моральне задоволення самій людині, дає матеріальні засоби для цілеспрямованого розвитку особистості, морального її оздоровлення та нормального фізичного розвитку. Водночас піклування про здоров'я дітей є основою його педагогічної діяльності. Він розумів, що здоров'я дітей та підлітків залежить від соціально-психологічної ситуації в сім'ї, колективі, суспільстві, а також від епідеміологічної ситуації в регіоні, що була однією із найнебезпечніших загроз того часу та способу життя. А. Макаренко на високому рівні осмислював важливість гігієнічного виховання дітей та підлітків у навчально-виховному процесі, в дотриманні санітарно-гігієнічних норм життєдіяльності, педагогічному і медичному контролі навчального процесу й індивідуального здоров'я дітей та юнацької молоді. А. Макаренко дав власне визначення здоров'ю, так він вважав, що основною метою педагогічного процесу в школі є виховання

гармонійної особистості, у якій здоров'я визначається як нормальний комплекс фізичних, фізіологічних, нервових якостей та проявів, охайність, життєрадісність, статеві цнотливості [7, с. 138].

Неоціненна скарбниця для формування культури здоров'я майбутнього вчителя і у подальшому його вихованців – науково-педагогічна спадщина великого педагога-практика В. Сухомлинського. У його фундаментальних педагогічних працях із позицій природовідповідності подаються основи раціонального виховання, дотримання режиму праці та відпочинку для попередження дидактичної і фізичної перевтоми. Спираючись на багаторічний досвід він визнавав, що основною причиною невстигання у навчанні є відхилення у стані здоров'я учнів. У зв'язку з цим, з-поміж найважливіших завдань навчання і виховання в школі, він визначав як пріоритетні такі: збереження і розвиток здоров'я, фізичний і психічний розвиток, профілактика дитячих неврозів, статеве і моральне виховання. Із вихованням здоров'я педагог пов'язував інтелектуальний розвиток дитини, її екологічне та громадянське виховання, а саме позитивний досвід своїх теоретичних і практичних педагогічних досягнень на позитивному розвитку дітей, звертав увагу на зміцненні індивідуального здоров'я, В. Сухомлинський цим самим стверджував, що тільки здорова дитина може належним чином розвиватися, формуватися як повноцінна й самоцінна особистість [9].

Популяризація народних методів зміцнення фізичного та психічного здоров'я та включення їх до навчально-виховного процесу є педагогічним кредо гуманістичного виховання видатного вчителя – В. Сухомлинського. На його думку, кожен вчитель, незалежно від того, який предмет він викладає, зобов'язаний використовувати різноманітні методи для формування в учня навичок здорового способу життя, розвитку фізичного здоров'я та для його залучення до фізичної культури і спорту [10].

Важливим аспектом збереження психічного і фізичного здоров'я дітей, про який писав В. Сухомлинський, – об'єктивна доброзичлива оцінка навчальних досягнень учнів і студентів, своєчасна педагогічна корекція їх навчальної діяльності. Адже впровадження здоров'язміцнюючих технологій з творчим використанням ідей В. Сухомлинського, належна організація функціонування взаємозв'язку шкільного психолога, медичного працівника, вчителя, батьків, учнів [9; 10].

Отже, педагогічна діяльність є системною працею над створенням у дитячих колективах оптимальних умов для комфортного навчання і розвитку, спрямованого не лише на озброєння учнів певною сумою знань і практичних умінь, а й на збереження і зміцнення індивідуального здоров'я [3; 4; 6].

Погоджуємося з думкою видатних науковців другої половини XIX – першої половини XX століть, яка у наш час інтерпретується у педагогічній освіті так, що професійна компетентність учителя буде недостатньою без спеціальних медико-біологічних знань, вмінь і передового педагогічного досвіду їх викладання медичних і біологічних дисциплін, без вдалого соціального партнерства освітніх і медичних закладів для індивідуального здоров'язбереження дітей шкільного віку. Видатні педагоги минулого ставили за мету зробити школу центром здоров'я. Вони вважали, що дитину потрібно навчити зберігати своє здоров'я, поважно ставитись до нього, постійно формувати у дитини мотивацію на здоровий спосіб життя.

**Висновки.** Соціальне партнерство освітніх і медичних закладів у здоров'язбережувальній педагогічній діяльності забезпечує успішну реалізацію здоров'яформувальних та здоров'язбережувальних освітніх й соціальних програм формування здорового підростаючого покоління, педагогічної майстерності і творчості сучасного вчителя у реалізації превентивно-санологічної компетенції, як складової професійної педагогічної діяльності.

Перспективами подальших розвідок у напрямі досліджень є вивчення світового досвіду соціального партнерства освітніх і медичних закладів у здоров'язбережувальній педагогічній діяльності, порівняльні дослідження ефективності реалізації превентивно-санологічної компетенції сучасного педагога.

## Використані джерела

1. Бехтерев В. М. Психика и жизнь. Избранные труды по психологии личности / В. М. Бехтерев – Спб. : Алетей, 1999. - С. 315.
2. Бим-Бад Б.М. Педагогические течения в начале XX века / Б. М. Бим-Бад – М. : УРАО, 1998. – 116 с.
3. Voskoboynicova G. L. Health protection in the system of higher pedagogical education as a priority of development in XXI century / G. L. Voskoboynicova // Electronic Journal "The Theory and Methods of Educational Management", Edition, 11 (2013) Електронний ресурс: доступ з екрана <http://umo.edu.ua/katalog/850-elektronne-naukove-fahove-vydannja-teoriya-tametodyka-upravlinnja-osvitojuq-vypusk-11-2013>.
4. Воскобойникова Г. Л. Экспериментальное исследование профессионального саморазвития будущего учителя начальной школы в условиях высшего учебного заведения / Г. Л. Воскобойникова, А. А. Миненок // Научный журнал "Scient Educatio Society. Наука, образование, общество". – ISSN 2411-2224. – 2015. – № 2(4). – С. 62–71.
5. Дуднік Л. М. Педологічна служба в школах України (20-ті – перша половина 30-х років XX століття) : Автореф. дис... канд.пед.наук : 13.00.01 / Луганський державний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2002. – 20 с.

6. Kiiko Tatyana. Aktuální otázky v oblasti vzdělávání učitelů ve sféře uschování zdravé pedagogické činnosti // Modern Science–Moderní věda. – Praha. – České Republika, Nemoros. – 2014. – № 3. – P. 167–174.
7. Макаренко А. С. Проблемы школьного советского воспитания // Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 4. – С. 138.
8. Пирогов Н. И. Замечания на проект устава общеобразовательных учебных заведений и на проект общего плана устройства народных училищ / Н. И. Пирогов // Избранные педагогические сочинения. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1953. – С. 289–300.
9. Сухомлинський В. А. Вибрані твори : В п'яти томах / В. А. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1979. – Т. IV. – С. 46–51.
10. Українська педагогіка в персоналіях : У 2-х кн. Кн. 1 : X – XIX ст. / ред. О. В. Сухомлинська. – Київ : "Либідь", 2005. – 621 с.
11. Устав частного Фребелевского института при Киевском Фребелевском обществе. – ДА м. Києва, 1915. – 8 с.
12. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології / К. Д. Ушинський // Вибр. пед. тв. : У 2 т. – К. : Радянська школа, 1983.
13. Феофанов М. П. Теория культурного развития в педологии как эклектическая концепция, имеющая в основном идеалистические корни М. П. Феофанов // Педология. 1932. № 1–2. – С. 21–34.
14. Чепіга Я. Ф. Педологія або наука про дітей / Я. Ф. Чепіга // Світло. – 1911. – № 5. – С. 4–9.

*Kiiko T. B., Minenok A. A., Voskoboynicova G. L.*

#### AN ANALYSIS OF PEDAGOGICAL EXPERIENCE OF SOCIAL PARTNERSHIP OF EDUCATIONAL AND MEDICAL ESTABLISHMENTS IS FOR INDIVIDUAL HEALTH CARE OF CHILDREN OF SCHOOL AGE

*In the article pedagogical experience of social partnership of educational and medical establishments is reflected for the individual health care children of school age, becoming and development of medical and biological preparation in higher pedagogical educational establishments.*

*An accent is carried on the progressive ideas of becoming and development of medical and biological preparation of students in higher pedagogical educational establishments is: an idea of unity of medical and pedagogical influence on personality is a system study of anatomy, physiology and hygiene of child in the Emperor's universities and in higher pedagogical educational establishments; humanistic and health aspiration of higher pedagogical education is for the improvement of professional preparation of teacher, and also educationally-educator process in educational establishments; idea of the sanitary-hygienic inlightening of population of realization of prophylactic measures in educational establishments and prophylactic-sanological of inlightening of population in a fight against distribution of child's infections and child's death rate; an improvement of organization of school is in Ukraine with the aim of overcoming of prophylactic-hygienical neglect and morbidity of children, improvement of terms of labour of teacher; system researches and studies of conformities to law of physical and mental development of children preschool and school age, timely psychological-pedagogical correction, prophylaxis of educator neglect and careless attitude toward socialization of child; ideas of moral and new humanistic education; innovative ideas of collective and labour education, health influence of rational combination of labour, rest, physical and mental development, introspection after an individual health, realization of medical-pedagogical control. Scientific looks and ideas of scientists, physicians and teachers of XIX are exposed - XX of century in relation to the necessity of medical and biological preparation of teacher for the health care children of school age, that found the reflection in maintenance and organizational structure of pedagogical education.*

*Reasonably and certainly, that social partnership of educational and medical establishments in health care pedagogical activity provides successful realization of health protection and health care educational and social programs of forming of healthy rising generation, pedagogical mastery and work of modern teacher in realization of preventives-sanological competence, as component professional pedagogical activity. The prospects of further researches are studies of world experience of social partnership of educational and medical establishments in health care to pedagogical activity, comparative researches of efficiency of realization of preventives-sanological competence modern Teacher.*

**Key words:** *individual health, health care, pedagogical experience, medical and biological preparation in higher pedagogical educational establishments, social partnership of educational and medical establishments.*

*Стаття надійшла до редакції 30.03.2016 р.*